

Känslskap och företagande

med undertiteln
Centio ergo vivo
(Jag känner, alltså lever jag)

*Känslor, liksom tankar finns i oss.
Tankar kan fästas på papper.
Var fästs känslor?*

Författare: Richard Gatarski
Kurs: Filosofi för ekonomer, 5p, HT 94
Institution: Företagsekonomi, Stockholms universitet
Lärare: Pierre Guillet de Monthoux
Bengt Kristensson Ugglå

Aprétif

Okej, jag studerar förmodligen för att jag söker nåt. Många söker kunskap, vill bolla med tankar och idéer. Så även jag. En försvarlig del av min tid går dessutom åt till att sälja kunskap. Då kränger jag framförallt insikter om hur människor kan kommunicera genom elektroniska medier. Ett företagande med kunskap med andra ord. För mig lika konkret ekonomi som den i vete, kalsonger och flygplan. All konsumtion handlar nu inte om mat, kläder eller fysiska transporter. Ej heller rör all kommunikation kunskap. En försvarlig bit av det mänskliga utbytet rör känslor.

Då det gäller möjligheterna som elektroniska medier ger, är vi många som anar att det är stora saker på gång. För en del är förmodligen Marshall McLuhans ”The medium is the message” ett bekant uttryck. Av mig uttolkat som att det viktiga är inte vad man till exempel gör med hjälp av televisionen, utan att den faktiskt är här. Vår värld, och därmed dess ekonomi, förändras nu av televisionen och annan elektronisk teknologi. Liksom den en gång förändrats av skrivandets teknologi. Om detta handlar mitt paper.

Människan kommunicerar genom sina sinnen: hörsel, syn, lukt, känsel och smak. Vetenskapen och kunskapshandlingen har hittills framförallt byggt på möjligheten att utnyttja synen för att läsa skrivna, och som regel tryckta, ord. Från företagsekonomiskt håll kan vi konstatera att en försvarlig del av världens ekonomi börjar kretsa kring kultur, konst, information och kunskap. Ofta under benämningen media eller, vilket jag föredrar, innehåll (contents).

Elektroniska medier har på senare tid börjat förse oss med verktyg för att hantera rörliga bilder och ljud. På experimentborden ligger verktyg för sinnena känsel, lukt och smak. Inför varje nytt skrivande som jag ställs inför, försöker jag numera alltid fundera över alternativet till att just ”skriva paper”. Jag har ju andra alternativ. Som att göra en interaktiv video, eller ett multimedialt ”paper”.

Vari ligger vinsten att skriva ord och, framförallt, vad blir förlusten?

Vilka tänkare har funderat över detta? Vår käre handledare Bengt nämnde Jaques Derrida, med en passus om att denne kände filosof är tung. En bläddring i hans ”Writing and difference” bekräftar detta. Rädd för att hamna i allt för djupt vatten, hoppade jag därför på en annan av Bengts rekommendationer. Jag läste humanistprofessorn och jesuitpastorn Walter J Ong’s ”Muntlig och skriftlig kultur”.

Här följer mina reflektioner från mötet av mina tankar och framförallt Ongs text, med inpass från några andra litteraturavsnitt.

Muntlig och skriftlig kultur

En-minuts-koncentratet

Ong diskuterar framförallt hur mänskligheten skiljer sig i talspråkliga respektive skriftspråkliga kulturer¹. Den förra kulturen förutsätter i sin rena form att skrift i princip saknas. Numera finns det egentligen inga sådana kulturer, men vi kan spåra dem i tolkningar av gamla skrifter och hos levande människor som inte skriver. Typ analfabeter och vissa ”stammar” av befolkning utan skrivkonst. Vi som idag lever i, och med mina ord är indoktrinerade av, skrivkonstens verklighet kan inte ens föreställa oss hur det är att leva i en talspråklig kultur.

En av Ongs huvudteman är att skrivkonsten förändrat människans sätt att tänka. Ja Ong hävdar till och med att tänkandet i sig möjliggjordes av skrivkonsten. Ett tänk, en vetenskap och ett filosoferande som exploderade i och med boktryckarkonstens intåg².

Tack och lov så konstaterar Ong att skrivkonsten är en teknologi. Liksom boktryckarkonsten och datorerna. Det känns befriande när så många idag pratar om informationsteknologi som något nytt.

Ong lägger fast att skrivande och läsande är en förutsättning för vetenskapen. På vägen redogör han bland annat för hur vi ”återupptäckt” talspråkligheten, hur psyket fungerar i respektive kulturer och hur vi flyttat ut vårt medvetande till det skrivna rummet. Viktiga tidsstolpar är upptäckten av skrivkonsten som sådan, uppfinnandet av alfabetet och boktryckarkonstens intåg. Just övergången till ett alfabet, med vokaler, är exempel på ett sådant viktigt moment. Han snuddar också vid betydelsen av elektroniska medier. Denna post-typografi gör att vi nu enligt Ong lever i en ny tid av sekundär talspråkligt³. Det är de facto den som fått oss upptäcka och förstå den rena talspråkligheten. Jag får inget intryck av att Ong på något sätt värderar elektroniska medier. Vare sig positivt eller negativt. Ong ger faktiskt en känga åt ovan nämnde Derrida, eftersom denne sällan eller aldrig vågar sig på att ens snegla åt den elektroniska kommunikationen⁴.

Boken mynnar ut i ett antal teorem om hur hans rön bör stimulera till framförallt djupare studier av kända tankar. Som de vilka ryms inom litteraturhistorien, nykritiken, formalismen, sociologi, filosofi, mediakunskap med mera. Sådant som jag söker, det vill säga en väg ut från det skrivna ordet, tänket, vetenskapen och dess kommersialisering, berör han inte.

Om Ong

Tyvärr är detta första gången jag stöter på honom. Den bok jag läst är publicerad 1982. Enligt översättarna refereras han i verk från många områden som massmediaforskning, klassisk filologi, litteraturvetenskap, språkpsykologi osv. Själv vill Ong inte placera sig i något fack. Han säger sig vara intresserad av språk just för att det är en mötesplats för processer och strukturer. Och han noterar att många vill kalla honom för filosof. I bokens bibliografi refereras han till egna verk från 1958 till 1981. Översättarna menar att denna bok är på många sätt en sammanfattning av Ongs tidigare verk. Då han skrev boken fanns han på Saint Louis University. Var Ong numera finns, har jag ingen aning om.

---

¹ För distinktioner av begreppen talspråklighet (orality) - skriftspråklighet (literacy) se Ong, s 22-28, framförallt s 25

² Ong, s 20

³ Ong, s 156

⁴ Ong, s 190

Ong genom beskrivning

Russel säger ”*varje sats som vi kan förstå måste helt och hållet vara sammansatt av beståndsdelar med vilka vi är bekanta*”⁵. Jag förmår inte här att i detalj gå in på den filosofiska grunden för detta påstående. I stället använder jag det som ett avstamp för mina reflektioner i Ongs bok. Alltså, det jag väljer att redogöra för, bygger på sådant som för mig är bekanta tankar och problem.

De flesta av oss är säkert bekanta med språkets betydelse för människan. Hur det skiljer oss från många andra djur. Vi känner också till vikten av att vi är medvetna om att vi är medvetna. Dessa är exempel på några av de kanske mer välbekanta tankarna i Ongs bok. Sådana har jag dristat mig till att utesluta från min beskrivning.

Genom att beskriva Ongs idéer, utifrån min skrivarvånda, hoppas jag komma vidare på min väg bort från papperet. Tyvärr är även jag så insyltad i skriftspråklighet så att mitt resultat blivit till skrift. Som en parentes kan nämnas att Ong i sin text refererar till ”*en nyligen publicerad serie radioföreläsningar*”. Referensen finns dock inte med i bibliografidelen. Även Ong verkar vara fast i traditionell skrivkonst. Den som lever får se vad som framhöver händer.

En detalj som jag saknar i Ongs redogörelse, är någon form av kommentar till hur världens företagsledare, ja till och med våra politiker, arbetar. Som jag ser det verkar beslutsfattande i handling vara muntliga, om än skriftspråkligt präglade. Men den sortens renodlade politiska frågor hoppar jag härmed över.

Språk, handling och ekonomi

Som jag ser det är information och tankar idag en handelsvara. Filosofen von Wright skriver till och med att vetenskapen blivit en produktionsfaktor i den industriella processen⁶.

Pierre Guillet de Monthoux säger att företag är ett alldeles speciellt sätt att handla, forsla och tillverka⁷. I hans redogörelse för olika tänkares syn på saken under några århundranden, visas hur konkret företagande ofta betyder handling. Fysiokraten tar jordresurser och gör mat. Fabrikörer tar bomull och gör kläder. Abstrakta ekonomer tar pengar och gör pengar. Detta företagande sker i världen, i någon form av ekonomisk struktur.

Ong inleder med påståendet att vårt sätt att hantera kunskap inverkar på sociala, ekonomiska, politiska, religiösa och andra strukturer⁸. Även om han avstått från att utveckla just denna påverkan i den bok jag läst. I ett avsnitt hänvisar han till vissa påståenden om att världens första skrifter delvis skapades just för att registrera ekonomiska transaktioner⁹. I slutet förtydligar han att övergången från tal- till skriftspråklighet inte är den enda anledningen till samhällseliga förändringar. Men att det är sannolikt att till exempel livsmedelsframställning, handel, teknologiskt kunnande och mycket annat, påverkats av denna övergång¹⁰.

Bland talspråkliga folk anses språket vara en handling. De anser vidare att ord vanligen har stor makt. I kulturer med boktryckarkonst är ord snarare ting. Något som Ong förstärker genom att se böckers titelsidor som etiketter till sådana ting.

---

⁵ Russel, s 48

⁶ von Wright, s 153

⁷ Guillet de Monthoux, s 9

⁸ Ong, s 15

⁹ Ong, s 102

¹⁰ Ong, s 200

Vårt sätt att se på affärer och ting är präglade av skriftspråkligheten. Ong hjälper mig att förstå det. Hur en sådan sak som distinktionen tal- skriftspråklighet påverkar företagandet tycker jag följande avsnitt belyser på ett spännande sätt. Här är handlingen viktigare än det som avhandlas.

*"I primärt talspråkliga kulturer är inte ens affärer affärer: de är i grund och botten retorik. Att köpa någonting på en souk eller basar i Mellersta Östern är inte en enkel ekonomisk transaktion"... "det är snarare fråga om en serie verbala (och kroppsliga) manövrer, en artig duell, en tävlan i slagfärdighet, en muntlig agonistisk operation."*¹¹.

Etymologiskt stammar "auditing" från lyssnandet till uppläsning av räkenskapsböcker påpekar Ong. Numera använder revisorerna som regel bara synen då de bedömer siffror från företag. Jag vågar fylla på att det gör även ekonomer. Vi kan dock notera att till exempel Reuter börjar med tv-utsändningar som komplement till sifferuppgifter. Se här, frö till en ny sorts multimediaspråklighet.

När det gäller den allmänna ekonomiseringen av kunskapshandlingen tar Ong upp flera aspekter. Till exempel hur effektivt boktryckeri är kontra handskrift. Eller att handskriftskulturer är producent-orienterade. Det vill säga handskrivarens förkortningar är obekväma för läsaren. Tryckandet är konsument-orienterat. Böcker är lätta att kopiera, distribuera och läsa, men kräver större produktionsinsatser. Varefter boktryckarkonsten fick ett djupare inflytande började man också uppfatta boken som ett föremål som "innehöll" information. Men, som Ong fortsätter, denna konst utvecklades på bekostnad av bildskrift. Skrivkonsten har alltså en ekonomi. Och jag funderar över ekonomi, över vinst och förlust i skrivandet.

Med boktryckarkonsten följde också en upprördhet över plagierandet¹². Detta anser jag vara ett uttryck för att tankar definitivt blivit en handelsvara.

Ostavbara ljud

Begrepp från den semiotiska skolan verkar inte attrahera Ong. Men jag gör en koppling till semiotik då jag läser hans beskrivningar av ljudets egenskaper. Han hävdar att ord inte är tecken och kritiserar en del av Derridas tankegångar. Kritiken går ut på att Derrida går igenom skriftens logik, utan att undersöka dess rötter. Det vill säga talspråkligheten. Jag tolkar dock inte tecken som enbart visuella symboler, vilket Ong antyder. Jag vill backa tillbaks från skriftspråklighetens tendens att överätta alla tecken till något vi kan se. Tecken borde kunna fungera för fler sinnen än synen. Frågan är hur vi skall forma och organisera dem. Som jag tidigare sagt erbjuder kanske de elektroniska medierna nya former för betecknande ljud, rörliga bilder, lukt, känsel, smak med mera. För som Ong konstaterar, eftersom vi inte tecknar ljud, förlorar vi ljudets egenskaper.

När vi läser en skriven text ljudar vi tyst för oss själva påminner mig Ong. Det var inte länge sedan som all läsning, till och med den personliga, var högläsning. Vissa lärare tycks fortfarande tro att intelligens odlas genom högläsning i klassrummen. Ljud finns bara medan de låter, tryckta ord består. Skillnaden påverkar naturligtvis det individuella och kollektiva minnet. Här är en avgörande distinktion mellan ljud och skrift.

Otaliga gånger återkommer Ong till ljudets egenskaper, och ljudets betydelse för vårt psyke. Jag går här inte in på att i detalj redogöra för allt som han tar upp. Min slutsats blir bara att både skrivna ord och ljud har många värdefulla egenskaper. Men det är bara den förra typen av tecken som skrivkonsten tagit till vara. Resten har alltså förlorats på vägen.

---

¹¹ Ong, s 84

¹² Ong, s 151

Tal utan tänk

En av mina centrala handlingar är ju sökandet efter alternativ till traditionellt skrivande. Min första fråga är om skrivkonsten bara är ett dåligt substitut för något annat, till exempel talet¹³. Tidigare hade jag läst Platon och fastnat för att han inte skattade skrivkonsten särskilt högt. ”*whereas lucidity and finality and serious importance are to be found only in words spoken by way of instruction or, to use a truer phrase, written on the soul of the hearer...*”¹⁴. Gissa om jag köpte det resonemanget. Där fanns ju stöd för tanken att skrift är något vi tvingats till, med en massa förluster på köpet. Ong bjuder dock på en flora av skriftens fördelar. Han påpekar att vare sig Platon, eller någon annan vid denna tid var riktigt på det klara med vad som höll på att ske. Det vill säga att deras muntliga kultur kolliderat med skriften. Utan skrivkonsten kunde Platon inte tänka fram sin filosofi. Något som hans tolkare menar påverkat Platon på det omedvetna planet. Ong refererar också till Havelock, som menar att grekernas införande av vokaler i alfabetet var orsaken till uppkomsten av deras analytiska tänkande.

I ett avsnitt pekar Ong på hur talspråkliga folk saknar logikens konst¹⁵. De har inget behov av den, finns helt enkelt inte i deras begreppsapparat. När nu logik är en förutsättning för vetenskap, då blir det ingen vetenskap i talspråkliga kulturer.

Under läsningen av detta kommer jag att tänka på en annan filosof. Just vetenskapens utveckling är ju von Wright inne på. Han diskuterar bland annat pionjärer till den moderna vetenskapen; grekernas naturspekulation, den medeltida magin och den nya tidens vetenskap. Han nöjer sig med konstaterandet att magin kan inte rättvist jämföras med vår vetenskap: ”*den är ett annat och för oss i det stora hela främmande sätt att tänka*”¹⁶. Glädjande nog har han stöd i Ong, som lyfter fram att skiften från magi till vetenskap kan förklaras i samtidiga skiften från tal- till skriftspråklighet¹⁷.

Då det gäller vetenskapen som källa till kunskapstillväxt, hade talspråkliga kulturer inte en chans. Tänkandet kräver kontinuitet. Som tidigare sagt försvinner talet omedelbart då det lämnat munnen. Den kunskap och de tankar man hade, var man tvungen att komma ihåg i det personliga minnet. Just minnets begränsningar gör att talspråkliga kulturer lever mer i nuet. Gamla kunskaper som inte behövs för stunden får ge vika för nya. Och gamla tankar som inte stämmer med nuet måste göras om. Det går vidare bara att tänka sådant man kom ihåg. Och för att underlätta ihågkomsten användes rytmiska mönster, formler och upprepningar. Något som vi idag lite slarvigt tolkar som poesi. Uttrycket ”den stolta eken” är inte skrivkonst, det är minneskonst. Förmodligen så tolkas Homeros olika av Ong och Lagercrantz. Den förre ser talspråkighet och minneskonst, den senare enbart poesi¹⁸.

Över huvud taget repeterade man tankar och tal för att få någon ordning på kunskapsutbytet. Tanken måste också röra sig långsammare för att över huvud taget åstadkomma någon kontinuitet.

Jag tycker mig ändå ana att vetenskapen förlorat en hel del i och med fokuseringen på skrivkonst. Åtminstone med en hänvisning till Ongs resonemang om syn som ett särskiljande sinne och hörseln som ett enande sinne. Han reflekterar här till vissa resonemang av Descarte och han gör kopplingar till människans jag, psyke, inre och yttre¹⁹. När jag läser detta känns det som att vi försöker med logik och skrivna ord analysera något som i stället borde avhandlas med ljud.

---

¹³ Jag har förstått att här har Derrida rotat en hel del, men hur är mig obekant

¹⁴ Platon, s 278

¹⁵ Ong, s 65

¹⁶ von Wright, s 41

¹⁷ Ong, s 42

¹⁸ Ong s 30 ff, Lagercrantz s 75

¹⁹ Ong, s 88 ff

Tala är silver, skriva är platina?

Vid flera tillfällen lyfter Ong alltså fram fördelar med skrivkonsten: Skrivkonsten förhöjer medvetandet, genom att den avlägsnar oss från en naturlig miljö. På så sätt skapas distans. Det må vara sant, men vilken typ av medvetande förhöjs, undrar jag?

En annat avsnitt handlar om att den visuella rumsliga presentationen har en egen ekonomi. Att tryckta tabeller är mer lättolkade än talade förteckningar. Återigen reflekterar jag över om intäkten att skriva ned något i rumslig form överstiger förlusten vid valet av tryckta ord som form för sinnesregistrering. Faktum är att Ong kommer in på de kval som författare ofta ställs inför vid sitt skrivande. Det tolkas som mig av att författaren måste ge upp mycket för att åstadkomma något.

Under en genomgång av skriftspråkets utveckling (från kilskrift till alfabet) kommer Ong in på skriftsystem och demokrati. Det grekiska alfabetet var demokratiserande, eftersom det var lätt för alla att lära sig. Vårt arv idag är ju att alla bör lära sig läsa och skriva. Underförstått att den enskilde individen missar chanser och riskerar att annars bli utnyttjad. Här var det också intressant att följa Ongs tankar om latinet som ett manligt språk. Ända in på 1800-talet formades den litterära stilen av en akademisk retorik. En retorik utom räckhåll för kvinnor som aldrig fick chansen att komma åt skrivkonsten. Latinen var dessutom ett språk som ingen hade som modersmål. Ett skolspråk långt ifrån hemmets verklighet. Återigen undrar jag: Vi vann vetenskapen, men vad har vi förlorat?

Kunskapens marknadsplats

Jag tycker mig se två huvudspår i Ongs redogörelse för skrivkonstens påverkan på människan. Det ena är den psykologiska rörelsen av tankar in och ut från skrivaren. Det andra spåret är rörelsen av tankar människor emellan. En rörelse som enligt von Wright mynnat ut i en icke alltför positiv kommersialisering av vetenskapen.

En av skrivandets främsta poänger är att det anförtror ordet till rummet²⁰. Utan detta rum skulle vi inte kunna lagra och organisera tankar. Skrivande skiljer den kunnige från det han kan. Något som påverkar den personliga friheten och själen enligt Ong. För mig är det också betydelsefullt med en objektifiering av kunskap. Då kan den bli en vara på marknaden. I arbete eller i lager.

Värdet av äldre kloka människor sjönk i och med skrivkonsten. Nu var ju de kunskapstörstiga inte lägre beroende av andras personliga samlade erfarenheter. För mig känns det som en nedvärdering av människan i sig.

I en marknadsekonomi producerar idealt företagen det som efterfrågas. Ong gör klart för mig att kunskap som inte efterfrågas i en talspråklig kultur helt enkelt försvinner. Den glöms ju bort. Dessutom gör det "sociala trycket" att talare tenderar att göra om kunskap så att den passar marknaden.

Värdet av kunskap och sanning beror på hur denna är förpackad. Ong redogör för hur muntliga vittnen är värdefullare än skrivna dokument i vissa kulturer. Idag utgår dock skriftspråkligt präglade människor från att sanningen är den som finns på papper. Jag kommer osökt att tänka på de fall där det människor blint tror på datorskärmens innehåll. Än intressantare är exemplen på kaos i amerikanska domstolar då videoinspelningar vittnar om misshandel. Förmodligen är Ong överens med mig om att det inte handlar om vad som är sanning, utan hur den presenteras. Vi kan manipulera både text och rörliga bilder.

---

²⁰ Ong, s 19

Avec

Så här i slutet av detta papper måste jag lyfta fram en undran som växt under arbetets gång. Vad skiljer tanken från känslan? Jag vill göra skillnad. Kanske för att annars är hela mitt tänk byggt på felaktiga grunder. Jag famlar efter stöd i skiljande begrepp som kognitiv respektive affektiv. Och att Russel i svensk översättning skriver ”tankar och känslor”. Säkert dräller det av filosofer som funderat över detta.

Å andra sidan. Jag kan veta att jag är berusad, men att känna berusning är en helt annan sak. Kan vi skapa ett externt utrymme för bestående känslor? Ett utrymme med individuella och kollektiva psykologiska effekter. Då lägger vi grunden till inte en ny vetenskap, utan en känslskap. Vilket företag!

Gör jag nu mental saltomortal, så börjar den med Guillet de Monthoux sökande bland filosofernas mylla efter ekonomernas rötter. Kanske var det där nuvarande företagare och ekonomer växte upp. Därefter vidare till ett citat från Ong: ”*om filosofin begrundar sin egenart, vad får den då ut av det faktum att filosofiska tankar inte kan föras vidare av det mänskliga tänkandet av sig självt, utan bara av det mänskliga tänkande som är förtroget med och djupt tillägnat sig skrivandets teknologi?*”. Sist i akrobatiken kommer mina funderingar. Kan människan gå vidare från att bara tänka och filosofera, till att också känna? Kan vi åter vända inåt, denna gång för att utveckla kännandets teknologi.

Vad betyder det i så fall för företagandet?

Källförteckning:

- Guillet de Monthoux, Pierre, (1983) **Läran om företaget**, Norstedts Juridik, Göteborg 1992
Lagercrantz, Olof, (1984) **Om konsten att läsa och skriva**, Wahlström & Widstrand 1994
Ong, Walter J, (1982) **Muntlig och Skriftlig Kultur**, Bokförlaget Anthropos, Göteborg 1990
Plato, **Phaedrus**, Penguin Classics, 1973
Russel, Bertrand, (1912) **Filosofins problem**, Natur och Kultur, Norge 1994
von Wright, (1986) Georg Henrik, **Vetenskapen och förnuftet**, Mån-pocket 1994